

v poezii, románu i divadle, provázelo autonomizaci pole produkce: revoluce probíhající na poli produkce způsobily, že se specifický princip básnického, divadelního či románového účinku pozvolna izoloval, až zbyl (jako například v poezii u Pongeho) jen jakýsi vysoce koncentrovaný sublimát vlastností schopných vyvolat účinek pro dotyčný žánr nejcharakterističtější – v případě poezie účinek ozvláštňení, známé *ostranenie* formalistů – , a to bez použití uznávaných, takzvaně básnických, divadelních či románových technik.

Nezbývá než připustit, že „působení jedněch děl na druhá“, o němž hovořil Brunetière, probíhá vždy prostřednictvím autorů – jejichž nejčirější estetické či vědecké puzení se vyhraňuje pod tlakem a v mezích postavení, jež dotyční zaujímají ve struktuře určitého zcela speciálního stavu historicky situovaného a datovaného literárního či uměleckého mikrosvěta. Dějiny nemohou produkovat transhistorickou univerzálnost jinak, než ustavením sociálních světů, které svými specifickými zákony fungování a svou sociální alchymii extrahují z často nesmířitelných střetů jednotlivých hledisek sublimovanou esenci univerzálního. Takovýto realistický pohled, chápající univerzálnost jako plod kolektivní činnosti podřízené určitým pravidlům, mi připadá nakonec uspokojivější a, mohu-li to tak říci, lidštější než víra v záračné vlastnosti tvůrčího génia a čiré vášně pro čirou formu.

DODATEK I BIOGRAFICKÁ ILUZE

Spolu s jinými obecně vžitými pojmy se do světa vědy vloudil i pojem životního příběhu: nejprve potichoučku mezi etnology a nedávno blasitěji mezi sociology. Mluvit o životním příběhu znamená přinejmenším předpokládat – a to není málo –, že život takovým příběhem je a život každého jedince že vždycky sestává z událostí, jež se dají jako příběh chápat a jako příběh vyprávět. Tak to ostatně říká i obecné cítění, totiž běžná řeč, když popisuje život jako cestu, trasu, dráhu, která má své křížovatky (Herkules mezi neěstí a ctností), nebo jako pout' ve smyslu putování, chůze, běhu, cursu, cesty odněkud někam, přímočarébo jednosměrného pohybu („mobility“), který má svůj začátek („vstup do života“), své etapy a svůj závěr ve smyslu konce i cíle („ten si prorazí svou cestu“ znamená ten uspěje, ten udělá krás-

nou kariéru), prostě uzavření příběhu. Znamená to přijmout tím filozofii dějin tak, jak ji implikuje historický příběh, nebo zkrátka teorie vyprávění, a to vyprávění nerozlišně historikova i romanopiscova, jímž je zvláště biografie a autobiografie.

Aniž si budeme činit nárok na vyčerpávající rozbor této teorie, pokusme se probrat některé její předpoklady. Především ten, že „život“ představuje koherentní a orientovaný celek, který se může a má chápat jako jednotlivý výraz určité subjektivní i objektivní „intence“, určitého projektu: sartrouský „prvotní projekt“ ve skutečnosti jen explicitně formuluje to, co běžné biografie implikují svými „už tehdy“, „od té doby“, „už od nejrannějšího mládí“ atd., nebo „životní příběhy“ svými „odjakživa“ („odjakživa jsem miloval hudbu“). Život uspořádaný jako příběh se odvíjí podle určitého chronologického a zároveň logického řádu od začátku – prvopočátku ve smyslu zabájení, prvního vykročení, ale také principu, zdůvodnění, prvotní příčiny – ke konci, který je i cílem, dovršením (telos). Příběh, ať už biografický nebo autobiografický – například když se někdo nechá někým „zpovídat“ – nabízí události, které, aniž se vždy odvíjejí přísně chronologicky (každý, kdo někdy sbíral životní příběhy, ví, že nit přísně kalendářního sledu se zpovídaným soustavně ztrácí), mají sklon či snahu skládat se v sekvence uspořádané podle srozumitelných vztahů. Subjekt i objekt biografie (zpovídací i zpovídaný) mají tak říkajíc stejný zájem přijmout postulat, že život (ten vyprávěný, to jest implicitně každý) má smysl.

Můžeme myslím právem předpokládat, že takovouto snahou nastolit mezi sledem stavů srozumitelné vztahy typu vztahu od účinku k příčině, a tím z nich zpětně i dopředu odvodit určitou logiku, jež jim dodá smysl, zdůvodnění, určitou soudržnost a stálost jakožto etapám nutného vývoje, je vedeno každé autobiografické vyprávění. (A je pravděpodobné, že takto získaná koherence a nutnost je i tím hlavním důvodem zájmu zpovídaných – zájmu podle postavení a povahy dráhy většibo či menšibo – na vlastní biografii.) Tento sklon stát se ideologem vlastního života tím, že se z něho vyberou události příznačné pro určitou globální intenci a propojí se vazbami, které je ukáží jako příčiny nebo ještě častěji jako cíle a dodají jim tak dů-

¹ Cf. F. Muel-Dreyfus, *Le Métier d'éducateur*, Paříž, Ed. de Minuit 1983.

vodnění a koherenci, nachází u biografů přirozený soublas, neboť už jen samotné jeho dispozice profesionálního interpreta ho vedou k tomu, aby takové umělé vytváření smyslu přijal.

Je příznačné, že proces, jímž román ztrácí strukturu lineárního příběhu, a zpochybnění této představy života jako existence obdařené smyslem, to jest něco znamenající a někam směřující, jdou spolu ruku v ruce. Naprosto jasně tento dvojitý rozchod, symbolizovaný Faulknerovým románem Hluk a zuřivost, vyjádřil Shakespeare v závěru Macbetha, kde definuje život jako anti-příběh: „To povídka, již vypravuje blb, jen bluk a vřava, neznačící nic.“ Vyprávět příběh života, pojednat život jako příběh, to jest jako koherentní, smysluplný a orientovaný sled událostí, možná znamená podlehnout určité literární iluzi, běžné představě o životě, dodnes podporované celou jednou literární tradicí. Je proto logické obrátit se k těm, kdo se s touto tradicí rozešli právě na půdě pro ni nejtýpicější. Jak říká Alain Robbe-Grillet, „nástup moderního románu je spjatý právě s tímto odhalením: skutečnost je diskontinuální, sestávající z prvků bezdůvodně položených jeden vedle druhého, z nichž každý je jedinečný a jež je tím obtížnější zachytit, že vyvstávají vždycky nečekaně, v nepravou chvíli, náhodně“.²

S novým způsobem literárního vyjádření vyvstává, a contrario, že tradiční představa románového diskurzu jako souvislého a totalizujícího příběhu je stejně svévolná jako i sama filozofie existence, kterou tato literární konvence implikuje³. Nemusíme tuto jinou filozofii existence, neodlučně spojenou některými jejími hlasateli se zmíněnou literární revolucí, přijmout. Nelze se však vyhnout otázce, jaké sociální mechanismy umožňují či opravňují chápat život jako jednotu a totalitu. Ano, jak totiž v mezích sociologie odpovědět na staré empiristické tázání po existenci nějakého já, jež by nespočívalo jen ve směsi jednotlivých pocitů? Za aktivní, na pasivní vjemy neredukovatelný

princip jednoty praktických činností a představ (to jest za historicky ustavený, neboli historicky situovaný ekvivalent onoho já, které musíme podle Kanta postulovat, máme-li nějak vysvětlit syntézu intuitivní pocitové směsi představ spojujících se ve vědomí) lze nepochybně považovat habitus. Tato praktická identita se však intuici nabízí jen v nekonečné a nezachytitelné řadě svých postupných projevů, takže ji možná můžeme pojmut právě jen tak, když se jí pokusíme zachytit v jednotě totalizujícího příběhu (tak jak to umožňují různé, více nebo méně institucionální zvané formy „hovoření o sobě“, svěřování se apod.).

Sociální svět při svém sklonu ztotožňovat normálnost s identitou chápánou jako věrnost sobě samému, jež je charakteristická pro odpovědnou bytost, čili bytost předvídatelnou nebo alespoň srozumitelnou, tak jako je srozumitelný dobře postavený příběh (na rozdíl od příběhu vyprávěného blbem), má k dispozici a nabízí nejružnější instituce, jejichž prostřednictvím se já totalizuje a sjednocuje. Tou nejočividnější je samozřejmě vlastní jméno, „strohé označení“, jak říká Kripke, které „označuje tyž předmět v kterémkoli možném světě“, přesněji řečeno v různých stavech jednoho a téhož sociálního pole (stálost diachronická) nebo v jednom a též momentu v polích různých (jednota synchronická, přesahující mnohost zaujímaných pozic⁴). A pravdu má i Ziff, když popisuje vlastní jméno jako „pevný bod v pohyblivém světě“ a v „křesťanských obřadech“ vidí nutný způsob přidělení identity⁵. Vlastní jméno, tato zcela ojedinělá forma nominace, nastoluje sociální identitu, která biologickému jedinci zaručuje totožnost ve všech polích, v nichž se projevuje jako aktér, to jest ve všech jeho možných životních příbězích. Vlastní jméno „Marcel Dassault“ představuje určitou biologickou individualitu v její sociálně ustavené formě, a zároveň jí zaručuje ve všech polích, kde se tato individualita projevuje jako aktér – šéf podniku, tiskový šéf, poslanec, filmový producent apod. –, stálost v čase a jednotu ve všech sociálních prostorech; že právní podmínkou přenosu vlastností,

² Překlad J. V. Sládek (pozn. překl.).

³ A. Robbe-Grillet, *Le Miroir qui revient*, Paříž, Ed. de Minuit 1984, str. 208.

⁴ „To všechno je skutečnost, čili to všechno je fragmentární, prchavé, zbytečné, dokonce tak náhodné a partikulární, že se v tom každá událost jeví vždycky jako bezdůvodná a celý život nakonec jako postrádající sebemenší jednotící smysl“ (A. Robbe-Grillet, *ibid.*).

⁵ Cf. S. Kripke, *La Logique des noms propres (Naming and Necessity)*, Paříž, Ed. de Minuit 1982; a rovněž P. Engel, *Identité et Référence*, Paříž, Pens 1985.

⁶ Cf. P. Ziff, *Semantic Analysis*, Ithaca, Cornell University Press 1960, str. 102 – 104.

spojovaných s takto ustaveným jedincem, z jednoho pole do druhého, to jest od jednoho aktéra k druhému, je podpis, signum autenticum jakožto potvrzení této totožnosti, není náhoda.

Vlastní jméno jakožto instituce stojí mimo čas i prostor a zůstává vždy a všude stejné: zajišťuje tím dotyčnému jedinci při všech biologických a společenských změnách a výkyvech jmenovou stálost, identitu ve smyslu constantiae sibi, totožnosti se sebou samým, jak ji vyžaduje společenský řád. Z toho je pochopitelné, proč ty nejposvátnější povinnosti k sobě samému mají v mnoha sociálních světech formu povinnosti k vlastnímu jménu (které je, jakožto příjmení, vždycky částečně i jménem obecným, jež je křesťanským jménem specifikováno). Vlastní jméno je viditelnou zárukou totožnosti svého nositele v každé době a v každém sociálním prostoru, zakládá jednotu jeho postupných projevů a společensky přiznanou možnost totalizovat je v oficiálních záznamech, jako je curriculum vitae, cursus honorum, soudní rejstřík, nekrolog či biografie, které prezentují život jako celek ukončený verdiktem, uzavírajícím bilanci buď provizorní nebo definitivní.

Vlastní jméno, „strobé označení“, je formou par excellence, v níž se projevuje despcie institučních obřadů: pojmenováním a klasifikací se nastolují přesně vymezené, absolutní škatulky, lhostejně k náhodným jednotlivostem a individuálním příhodám, které s sebou nese volný tok biologických a sociálních skutečností. Proto také vlastní jméno nemůže popisovat vlastnosti a nepodává o tom, co pojmenovává, žádné informace: protože to, co označuje, je disparátní a neustále se měnící směsice různých biologických a sociálních vlastností, jakýkoli popis by mohl platit vždycky jen pro jedno určité stadium či prostor. Jinak řečeno, vlastní jméno může dosvědčovat totožnost osobnosti jako sociálně ustavené individuality pouze za cenu obrovské abstrakce. Přípomínkou právě této skutečnosti je Proustův zvláštní způsob připojovat k vlastním jménům určující přívlastky („Swann z Buckingham-ského paláce“, „tebdejší Albertina“, „Albertina v pršiplášti, Albertina deštivých dnů“). Jde o obraty, jež vyjadřují jednak „náhlé zjištění, že subjekt je zlomkový, multiplicitní“, a jednak stálost vlastním jménem sociálně stanovené identity v pluralitě světů.

⁷ E. Nicole, „Personnage et rhétorique du nom“, *Poétique*, 46, 1981, str. 200 - 216.

Vlastní jméno je základem (skoro by se chtělo říci podstatou) toho, co se nazývá občanský stav, to jest celku vlastností určité osoby (národnost, pohlaví, věk atd.), jež mají podle občanského zákona právní účinky a jež jsou zdánlivě konstatovány, ve skutečnosti však nastolovány matričními zápisy. Zplozené inauguračním obřadem, vyznačujícím vstup do sociální existence, je potom předmětem i všech dalších institučních nebo nominačních obřadů, které vytvářejí sociální identitu: tyto další akty přidělování, konané (často veřejně a slavnostně) pod kontrolou a se zárukou státu a vyjadřované rovněž strohým označením, čili označením platným ve všech možných světech, rozvíjejí pak onu, dalo by se říci, esenci sociálního, nastolenou společenským řádem ve formě vlastního jména a nepodléhající historickým pulsacím, ve skutečný oficiální popis; všechny totiž spočívají na požadavku jmenové stálosti, požadavku, z něhož vycházejí všechny nominační akty a obecněji i všechny dlouhodobě platné akty právní, ať jsou to vysvědčení, zaručující nezvratným způsobem určitou schopnost (či neschopnost), smlouvy s dlouhou platností jako úvěry nebo pojistky, anebo trestní sankce, založené vždy na předpokladu setrvalé totožnosti zločince či trestaného.

Všechno nasvědčuje tomu, že čím blíže k oficiálním otázkám oficiálních šetření - jejichž krajní formou jsou vyšetřování soudní nebo policejní - a čím dál od důvěrných rozhovorů v kruhu blízkých a od logiky svěťování se, pěstované na chráněném trbu, kde jsme mezi svými, tím víc se životní příběh bude blížit modelu oficiální sebe prezentace typu občanského průkazu, curricula vitae či oficiální biografie a filozofii totožnosti takovouto sebe prezentací implikované. Zákony vztahu mezi habitusem a trhem, podle nichž vznikají diskurzy, platí i pro speciální formu vyjádření, kterou představuje hovoření o sobě;

* Čistě biologická dimenze jedince - kterou občanskoprávní stav zachycuje formou popisu a fotografie - se mění podle času a míst, to jest podle sociálních prostorů, takže představuje bázi mnohem méně spolehlivou než definice čirým pojmenováním. (O variacích tělesné *hexis* podle sociálních prostorů viz. S. Maresca, „La représentation de la paysannerie. Remarques ethnographiques sur le travail de représentation des dirigeants agricoles“, *Actes de la recherche en sciences sociales*, 38, květen 1981, str. 3 - 18.).

a forma i obsah životního příběhu se bude měnit podle sociální povahy trbu, na nějž bude nabízen, - přičemž oboje nutně ovlivní také už sama situace rozhovoru. Vlastní předmět diskurzu, to jest zveřejnění, oficializace soukromé představy o vlastním životě, s sebou nese ještě další specifická omezení a cenzurní zásady (jejichž krajním výrazem je právní postih případů neprávem osvojené totožnosti nebo neoprávněné nošení významných). Zákony oficiální biografie budou mít však pravděpodobně sklon prosazovat se i mimo oficiální situace, a to jednak vlivem podvědomých podmínek samotného tazání (snaha o chronologii a všechno, co umožňuje prezentovat život jako příběh), a jednak vlivem situace, za níž bude tazání probíhat a jež může být - podle objektivní vzdálenosti mezi tazatelem a dotazovaným a podle tazatelovy schopnosti tento vztah „manipulovat“ - různé povahy, od mírné formy úředního dotazníku, jímž většinou bývají, až po sociolog uvědomuje, šetření sociologická, až po důvěrnou zpověď, a konečně také vlivem více či méně vědomé představy, s níž tazáný k této situaci přistoupí, povede-li ho nějaká jeho přímá nebo zprostředkovaná zkušenost podobných situací (rozhovor se slavným spisovatelem nebo nějakým politikem, situace zkoušky apod.) k tomu, aby se snažil prezentovat, přesněji řečeno sama sebe vytvořit, co nejlépe.

Kritická analýza špatně analyzovaných a špatně zvládnutých sociálních procesů, jež badatelé umožňují, aniž je si tobo vědom, vybudovat onen tak říkajíc dokonalý artefakt, jímž je „životní příběh“, nicméně není samoúčelná. Vede totiž k ustavení pojmu dráhy jakožto řady pozic, postupně zaujímaných jedním a tímž aktérem (nebo jednou a touž skupinou) v prostoru, který se sám rovněž neustále utváří a mění. Chtít pojmutout něčí život jako jednodílnou a soběstačnou řadu postupných událostí spjatou pouze se „subjektem“, jebož stálost patrně spočívá jen ve vlastním jménu, je podobně absurdní, jako chtít vysvětlit jednu trasu metra bez ohledu na strukturu sítě, na základní vzorec objektivních vztahů mezi různými stanicemi. Biografické události lze definovat jako jednotlivá umístění a přesuny v sociálním prostoru, přesněji řečeno v různých postupných stavech struktury rozdělení různých druhů kapitálu, jež v dotčeném poli hrají roli. Je zcela očividné, že pohyb od jedné pozice k druhé (od jednoho nakladatele k druhému, od jedné revue k druhé, od jedné instance k druhé atd.) je dán objektivním vztahem mezi těmito pozici-

emi tak, jak jsou v tu a tu danou chvíli v určitém orientovaném prostoru zaujímaný. Pochopit dráhu (neboli sociální stárnutí) nezávislé na stárnutí biologickém, byť je nutně provází) můžeme proto jedině tehdy, jestliže nejprve zkonstruujeme postupné stavy pole, v nichž se odvíjela, to jest celek objektivních vztahů, jimiž byl dotčený činitel - alespoň v určitém počtu relevantních stavů pole - spjatý s ostatními činiteli, kteří v onom poli působili a střetali se s tímž prostorem možností. Takováto předběžná konstrukce je právě tak nutná i k adekvátnímu zhodnocení toho, co lze nazvat sociální území, totiž k přesnému popisu vlastním jménem označené osobnosti, neboli celku pozic, které sociálně ustavený biologický jedinec simultánně zaujímá v určité dané chvíli jakožto nositel určitého celku vlastností a pravomocí, jež mu umožňují aktivně se angažovat v různých polích⁹.

DODATEK 2 DVOJÍ ROZCHOD¹

„Tak jako jinde, i v oblasti poznání existuje mezi skupinami či kolektivy konkurence, a sice v otázce veřejné interpretace skutečnosti, jak to nazval Heidegger. Střetající se skupiny se více nebo méně uvědoměle snaží prosadit každá svou vlastní interpretaci toho, čím věci byly, co jsou a co budou.“ Tuto myšlenku Roberta Mertona, vyslovenou jím poprvé v *Sociologie vědy*,

⁹ Kromě toho, že je rozdíl mezi konkrétním jedincem a jedincem zkonstruovaným, působícím jako aktér, je také rozdíl mezi aktérem působícím v jednom poli a osobností jakožto biologickou individualitou sociálně ustavenou pojmenováním a obdařenou vlastnostmi a mocemi, které jí (v určitých případech) zajišťují určité sociální území, to jest schopnost působit jako aktér v polích různých.

¹ Text vyšel anglicky pod názvem „Animadversiones in Mertonem“ in *Robert K. Merton: Consensus and Controversy* (editoři J. Clark, C. a S. Modgil), Londýn-New York, Falmer Press 1990, str. 297 - 301.

² „In the cognitive domain as in others, there is competition among groups or collectivities to capture what Heidegger called the „public interpretation of reality“. With varying degrees of intent, groups in conflict want to make their interpretation the prevailing one of how things were and are and will be.“ (R. K. Merton, *The Sociology of science*, Chicago, Chicago University Press 1973, str. 110- 111).